

кої алгоритмізації; розробка та забезпечення програм реалізації підвищення кваліфікації кадрів органів державної влади та місцевого самоврядування з усвідомленням ними чітких цілей не тільки самої організації, а й її ролі у створенні ефективної держави.

Список використаної літератури:

1. Тлумачний словник сучасної української мови: Загальноживана лексика: Близько 60 000 слів / За заг. ред. проф. В.С. Калашника. – Х., 2009.
2. ДСТУ ISO9000: 2001 Системи управління якістю. Основні положення та словник. – К., 2001.
3. Попович Т. Розвиток сучасних концепцій систем управління якістю // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. – 2011. – Вип. 16. – С. 191-200.

Надійшла до редакції 14.11.2012

ПОЛХОВСЬКА І.К., кандидат юридичних наук
(Полтавський юридичний інститут
Національного університету «Юридична
академія України імені Ярослава Мудрого»)

УДК 342.73(477)

**ПОНЯТТЯ І ПРИНЦИПИ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО
СТАТУСУ ОСОБИ В УКРАЇНІ**

Здійснено теоретичний аналіз конституційно-правового статусу людини і громадянина в Україні, проаналізовано його структуру. Особливо наголошено на такому структурному елементі, як принципи конституційно-правового статусу особи.

Ключові слова: правовий статус, конституційний статус, структура конституційно-правового статусу людини і громадянина, принципи конституційно-правового статусу особи.

Проводится теоретический анализ конституционно-правового статуса человека и гражданина в Украине, анализируется его структура. Особое внимание уделяется такому структурному элементу, как принципы конституционно-правового статуса личности.

Ключевые слова: правовой статус, конституционный статус, структура конституционно-правового статуса человека и гражданина, принципы конституционно-правового статуса личности.

Theoretical analysis of the notion of constitutional-legal status of a person and citizen in Ukraine has been done, its structure has been analyzed. Such structural element as principles of constitutional-legal status of a person has been especially emphasized.

Keywords: legal status, structure of constitutional-legal status of a person and citizen, principles of constitutional-legal status of a person.

На сучасному етапі розвитку української державності залишається актуальною проблема конституційно-правового статусу людини і громадянина, передусім у частині втілення конституційних принципів, реалізації прав і свобод, їх гарантування й захисту. У преамбулі Конституції України було визначено за мету дбати про забезпечення прав і свободи людини та гідних умов її життя. Проте за 16 років чинності Основного Закону України це положення здебільшого залишається нормою-метою.

Проблема правового статусу особи привертала увагу вчених в радянські часи [4; 9; 10; 21 та ін.]. Після проголошення незалежності України та визначення нової конституційної концепції взаємин людини і держави ґрунтовно опрацьовується вітчизняними науковцями [7; 8; 11; 18; 19; 20 та ін.]. Метою нашої статті є теоретичний аналіз поняття і структури конституційно-правового статусу людини і громадянина в Україні, зокрема, визначення системи його принципів.

Дослідження питання принципів як окремого складового елемента конституційно-правового статусу особи потребує передусім розгляду самої категорії «правовий статус». Як зазначає М.І. Магузов, багатоманітні зв'язки права і особи можуть бути охарактеризовані через поняття правового статусу, в якому відображаються всі основні сторони юридичного буття індивіда, його інтереси, потреби, взаємини з державою, трудова і громадська діяльність, соціа-

льні потреби та їх задоволення [14, с. 264].

У юридичній літературі немає єдиного визначення поняття правового статусу особи. Так, на думку О.О. Лукашевої, правовий статус людини і громадянина може бути охарактеризований як система прав і обов'язків, що законодавчо закріплюються державою в конституціях та інших нормативно-правових актах [12, с. 91]. У свою чергу, М.В. Вітрук визначає правовий статус як систему юридичних прав, свобод, обов'язків і законних інтересів у їх єдності, основу чи ядро правового становища [4, с. 31]. Л.Д. Воеводін також підкреслює, що саме права і свободи утворюють ядро правового статусу. Однак, як слушно зазначає науковець, конституційно-правовий статус – це складний комплексний інститут, який включає низку інших інститутів [5, с. 3]. На переконання Ю.М. Тодики, правовий статус особи – це правове положення індивіда, що відображає його фактичний стан у взаєминах із суспільством, державою, іншими людьми [18, с. 186]. Загальновживаним у науці конституційного права є визначення, що правовий статус особи – це юридично закріплене її положення у державі й суспільстві.

Вирізняють кілька видів правового статусу: 1) загальний або конституційний статус людини і громадянина; 2) спеціальний або родовий статус окремих категорій громадян; 3) індивідуальний статус, який характеризує стать, вік, сімейне положення тощо; 4) статус фізичних і юридичних осіб; 5) статус іноземців, осіб без громадянства, осіб із подвійним громадянством, біженців; 6) галузеві правові статуси (адміністративно-процесуальний, кримінально-процесуальний тощо); 7) статус осіб, які працюють у різних сферах [18, с. 150].

Щодо взаємозв'язку між поняттями «правовий статус особи» і «конституційний статус особи», то різниця між ними полягає у відмінності тієї нормативно-правової бази, на яку вони спираються. Конституційний статус особи – це правовий статус, який визначається нормами Конституції держави. Він однаковий для усіх, має універсальний характер і характеризується відносною незмінюваністю, підвищеною стабільністю. Конституційний статус лежить в основі інших видів правового статусу особи. Конституційно-правовий статус особи – поняття більш широке, оскільки включає норми не лише конституції, але й інших джерел конституційного права. Цей статус більш різнобічний і багатий за змістом [3, с. 4].

Як у теоретичному, так і в практичному аспектах з огляду на досліджувані питання важливо визначити зміст та співвідношення таких часто вживаних у конституційному праві категорій, як «людина», «громадянин», «особа». Це принципове питання, оскільки кожна з них окреслює різний правовий статус. Поняття людини передбачає розумну (людську) істоту, що розглядається у біологічному і соціальному аспектах. Тотожним йому вважається поняття індивіда. Іншим за природою є поняття громадянина, яке відображає певні політико-правові характеристики, звичайно набуті людиною, її юридично визначені особливі взаємовідносини з державою [19, с. 57]. Зазвичай вказані категорії розглядають крізь призму прав людини. Так, права людини – це природні права, які належать усім людям від народження незалежно від їх державної приналежності. Іншими словами, цією людиною може бути як громадянин (підданий), так і іноземець і особа без громадянства. Права громадянина – це позитивні права, які належать йому внаслідок приналежності до конкретної держави і з якою він має правовий зв'язок. Але при цьому громадянину належать і природні права. Таким чином, кожний громадянин певної держави володіє усім комплексом прав, які належать до загальновизнаних прав людини, та усіма правами громадянина, які визнаються у цій державі [1, с. 159]. Особа – узагальнююче поняття щодо людини і громадянина, тобто ці поняття є взаємозамінними.

Наукова дискусія триває і щодо структурних елементів конституційно-правового статусу людини і громадянина. Так, одні автори, як вже зазначалося, бачать у його структурі лише права, свободи та обов'язки особи. Другі розуміють структуру правового статусу дещо ширше і виділяють також: громадянство [21, с. 4], правоздатність, гарантії прав [9, с. 21-26]; правосуб'єктність [20, с. 32]; законні інтереси [4, с. 29]; юридичну відповідальність [10, с. 115], статусні правові норми і правові відносини [7, с. 129] тощо.

На наше переконання, елементами структури конституційно-правового статусу людини і громадянина в Україні є: права, свободи, обов'язки як його основа; громадянство; правосуб'єктність; гарантії прав і свобод; юридична відповідальність. Особливо серед інших підкреслюємо такий елемент, як принципи конституційно-правового статусу особи. Надалі спробуємо обґрунтувати чому.

Питання про принципи правового положення є частиною більш загальної проблеми принципів права взагалі, внаслідок чого загальні уявлення відносно принципів права, що містяться у літературі, можуть бути віднесені і до характеристики принципів правового статусу особи. Це, звісно, стосується насамперед поняття правового принципу [6, с. 57]. Термін «принцип» походить від латинського «*principium*», яке означає основні, найзагальніші положення, засоби, правила, що визначають природу і соціальну сутність явища, його спрямованість і найсуттєвіші властивості. С.П. Погребняк уточнює, що принцип, по-перше, являє собою ідею, положення, вимогу, і, по-друге, він є не простим положенням (ідеєю, вимогою), а основним, основоположним, засадничим, фундаментальним, вихідним, загальним, керівним, відправним, провідним, чільним [15, с. 24].

У науці існує багато різних дефініцій принципів права. Так, Л.С. Явич визначав їх як такі начала, відправні ідеї буття права, які виражають найважливіші закономірності й підвалини цієї суспільно-економічної формації, є однопорядковими із сутністю права і становлять його головний зміст, їм властиві універсальність, вища імперативність і загальнозначущість; вони відповідають об'єктивній необхідності зміцнення панівного засобу виробництва [22, с.11]. О.О. Лукашева вважає, що принципи – це об'єктивно зумовлені начала, відповідно до яких будується система права, правове регулювання у суспільстві [13, с.21].

На думку М.І. Байтіна, принципи права – це вихідні, визначальні ідеї, положення, установки, які становлять моральну і організаційну основу виникнення, розвитку й функціонування права. Принципи права є те, на чому засновані формування, динаміка і дія права, що дає змогу визначити природу даного права як демократичного чи, навпаки, тоталітарного [2, с. 4]. С.Ю. Суменков вважає, що принципи права є не лише теоретичними ідеями, вони спрямовують правове регулювання, надають державі можливість свідомо і планомірно впливати на поведінку людей [17, с. 23].

Отже, беручи до уваги етимологію слова, можна коротко узагальнити, що принципи права – це основоположні засади чи ідеї, які визначають спрямованість правового регулювання. Вони кладуть початок процесу: 1) формування; 2) розвитку; 3) функціонування права. Вони стисло й концентровано відображають найсуттєвіші риси права.

Повернемося до розгляду принципів конституційно-правового статусу людини і громадянина. Як вже зазначалося, характеристику конституційно-правового статусу особи безпосередньо пов'язують з його структурою, до якої відносять різні елементи. Одним з основних таких елементів є принципи, тобто засади, що визнаються і охороняються правом і державою, виходячи з яких здійснюється використання прав і свобод людини і громадянина, виконання її обов'язків. До останніх слід віднести закріплені в Конституції та інших нормативно-правових актах керівні ідеї, які загалом фіксують місце людини у суспільстві й державі.

Закріплена Конституцією України концепція прав і свобод зорієнтована на цінності світового конституціоналізму, сучасні світові стандарти в цій сфері. Основний Закон України проголошує, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, що утвердження і забезпечення прав і свобод особи – головний обов'язок держави. Індивід має стійкий політико-правовий зв'язок з державою, що полягає у їх взаємних правах та обов'язках, визнається самостійним і рівноправним суб'єктом. Ці вихідні базові положення пронизують увесь текст Конституції, особливо другий розділ, який з-поміж прав, свобод, обов'язків визначає і принципи конституційного статусу людини і громадянина.

Цікаво, що при закріпленні принципів конституційного статусу людини і громадянина в Конституції України не використовується сам термін «принцип». Це зумовлює різнобічність наукових думок щодо визначення їх системи.

Так, Ю.М. Тодика, О.Ю. Тодика виділяють таку систему принципів: 1) людина – найвища соціальна цінність; 2) принцип рівності людини і громадянина; 3) гуманістична спрямованість правового статусу особи; 4) невідчужуваність прав і свобод; 5) відповідність основ правового статусу особи міжнародно-правовим стандартам; 6) загальнодоступність прав і свобод; незаперечність виконання обов'язків; 7) єдність основних прав і обов'язків людини і громадянина [18, с.226].

На думку В.Ф. Погорілка, принципами конституційно-правового статусу особи в Украї-

ні є: закріплення у національному праві прав і свобод, встановлених нормами міжнародного права; принцип невідчужуваності та непорушності основних природних прав і свобод людини та належність їй їх від народження; принцип рівноправності прав і свобод осіб; принцип єдності прав та обов'язків людини і громадянина; принцип гарантованості прав і свобод людини і громадянина [8, с. 202, 203].

А.М. Колодій і А.Ю. Олійник до принципів конституційно-правового статусу особи відносять: рівноправність громадян; невичерпність і неможливість скасування прав і свобод; вільний і всебічний розвиток особистості; єдність прав і обов'язків; неможливість позбавлення громадянства і права змінити громадянство; неможливість вигнання громадян за межі України і видачі іншій державі; найвищу соціальну цінність прав людини і громадянина; користування іноземцями та особами без громадянства передбаченими законом правами і свободами; дотримання конституції і законів, виконання іноземними громадянами і особами без громадянства інших обов'язків, передбачених законом; надання іноземцям права притулку [7, с. 133].

На переконання П.М. Рабіновича та М.І. Хавронюка, принципами конституційно-правового статусу людини і громадянина є: принцип невідчужуваності і непорушності прав і свобод особи; принцип невичерпності прав і свобод людини і громадянина; принцип рівності у правах і свободах та рівності перед законом; принцип відповідності міжнародним стандартам прав і свобод людини, закріплених у Конституції України; принцип гарантованості прав та свобод людини і громадянина й неможливості їх скасування; принцип недопущення звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод; принцип заборони свавільного обмеження прав та свобод людини і громадянина; принцип єдності прав та обов'язків людини і громадянина [16, с. 81-87].

О.Г. Кушніренко і Т.М. Слінько виділяють таку систему принципів: принцип рівності, тобто рівність у правах і свободах узагалі; невід'ємність і невідчужуваність основних прав і свобод; їх гарантованість; гуманістична спрямованість прав і свобод; їх загальнодоступність; заборона неконституційного обмеження конституційних прав і свобод; відповідність міжнародно-правовим актам [11, с. 17-21].

Вважаємо, що принципами конституційно-правового статусу людини і громадянина в Україні є: 1) рівність прав людини і громадянина, рівність перед законом; 2) гуманістична спрямованість конституційно-правового статусу особи; 3) відповідність основ правового статусу особи міжнародно-правовим стандартам; 4) невідчужуваність й непорушність прав і свобод; 5) невичерпність й гарантованість прав і свобод; 6) єдність прав і обов'язків.

Зазначені конституційні принципи деталізуються у чинному законодавстві, що регулює правовий статус людини і громадянина в Україні.

Таким чином, Конституція України, орієнтуючись на міжнародно-правові стандарти прав людини, а також ураховуючи досвід демократичних держав, закріпила не лише широкий спектр прав і свобод особи, а й вектори спрямовання їх реалізації – принципи конституційно-правового статусу людини і громадянина. Так, Основний Закон визначив, що усі люди є вільними й рівними у своїй гідності і правах, що права і свободи особи є невідчужуваними й непорушними (ст. 21), конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані (ст. 22), громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом (ст. 24) та ін. Принципи конституційно-правового статусу людини і громадянина є взаємопов'язаними, втілення кожного з них зумовлює здійснення інших. Між тим соціально-економічні, політичні та ідеологічні реалії сьогодення суттєво ускладнюють реалізацію принципів конституційно-правового статусу людини і громадянина в Україні.

Список використаної літератури:

1. Баглай М.В. Конституционное право Российской Федерации: Учеб. для вузов. – 3-е изд., изм. и доп. – М., 2002.
2. Байтин М.И. О принципах и функциях права: новые моменты // Известия ВУЗов. Правоведение. – 2000. – С. 4-6.
3. Богданова Н.А. Категория статуса в конституционном праве // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 11, Право. – 1998. – № 3. – С. 3-20.
4. Витрук Н.В. Основы теории правового положения личности в социалистическом обществе. – М., 1979.
5. Воеводин Л.Д. Индивидуальное и коллективное в конституционном статусе личности // Вестн.

- Моск. ун-та. Сер. 11, Право. – 1997. – № 5. – С. 3-20.
6. Воеводин Л.Д. Юридический статус личности в России: Учеб. пособие. – М., 1997.
7. Колодій А.М., Олійник А.Ю. Права людини і громадянина в Україні: Навч. посіб. – К., 2003.
8. Конституційне право України: Підручник / За ред. В.Ф. Погорілка. – К., 1999.
9. Конституционный статус личности в СССР / Редкол.: Н.В. Витрук и др. – М., 1980.
10. Кучинский В.А. Личность, свобода, право. – Минск, 1978.
11. Кушніренко О.Г., Слінько Т.М. Права і свободи людини та громадянина: Навч. посіб. – Х., 2001.
12. Лукашева Е.А. Правовой статус человека и гражданина // Права человека: Учеб. для вузов / Отв. ред. Е.А. Лукашева. – М., 1999. – С. 91-102.
13. Лукашева Е.А. Принципы социалистического права // Сов. государство и право. – 1970. – № 6. – С. 21-29.
14. Матузов Н.И. Правовой статус личности: понятие, структура, виды // Теория государства и права: Курс лекций / Под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. – 2-е изд., перераб. и доп. – М., 2000. – С. 263-269.
15. Погребняк С.П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика): Монографія. – Х., 2008.
16. Рабінович П.М., Хавронюк М.І. Права і свободи людини і громадянина: Навч. посіб. – К., 2004.
17. Суменков С.Ю. Принципы права и исключения в праве: аспекты соотношения // Государство и право. – 2009. – № 9. – С. 23-29.
18. Тодыка Ю.Н., Тодыка О.Ю. Конституционно-правовой статус человека и гражданина в Украине. – К., 2004.
19. Шаповал В.М. Конституційні статуси людини і громадянина // Вісн. Конституц. Суду України. – 2005. – № 5. – С. 57-76.
20. Шукліна Н.Г. Конституційно-процесуальні основи правового статусу особи в Україні // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2010. – № 3 (101). – С. 31-37.
21. Щетинин Б.В. Гражданин и социалистическое государство // Сов. государство и право. – 1975. – № 2. – С. 3-10.
22. Явич Л.С. Право развитого социалистического общества (сущность и принципы). – М., 1978.

Надійшла до редакції 30.11.2012

ХРИСТОВА Ю.В., кандидат юридичних наук
КЕНЮ Ю.В., студентка
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 342.5+342.7

ВЗАЄМОДІЯ ОМБУДСМЕНА З НЕДЕРЖАВНИМИ ПРАВОВАХИСНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ ТА ЮРИДИЧНИМИ ВУЗАМИ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Проаналізовано досвід деяких зарубіжних країн щодо організації здійснення омбудсменом просвітницької діяльності та співпраці з недержавними правозахисними організаціями.

Ключові слова: омбудсмен, просвітницька діяльність, права людини.

Анализируется опыт ряда зарубежных стран относительно организации осуществления омбудсменом просветительской деятельности и сотрудничества с негосударственными правозащитными организациями.

Ключевые слова: омбудсмен, просветительская деятельность, права человека.

The experience of some foreign countries regarding the implementation of ombudsman outreach and collaboration with non-governmental human rights organizations.

Keywords: Ombudsman, education, human rights.

Система освіти та просвітницька діяльність щодо прав та свобод людини, форм і методів їх захисту є важливою умовою для розбудови правової держави, формування правової культури членів громадянського суспільства, а також для створення ефективної системи протидії правопорушенням.

Положення щодо освіти у сфері прав людини містяться в багатьох міжнародних догово-

